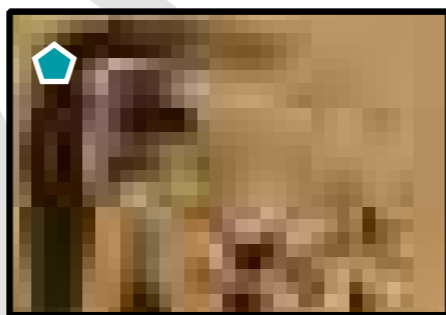
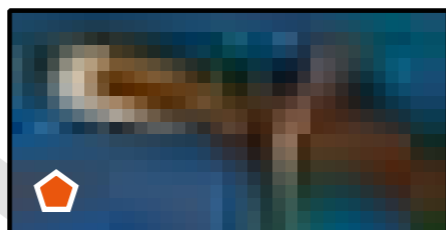
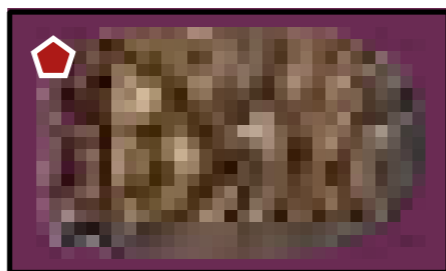

◆ Címlapsztori	5
A honfoglalás korának néhány régészeti problémájáról – RÉVÉSZ LÁSZLÓ	5
Gyepű és gyepűelve. Határvidék a 10. századi Nyugat-Dunántúlon – HORVÁTH CIPRIÁN 10	
A 9–10. századi nyugat-európai magyar hadjáratok régészeti emlékei – BOLLÓK ÁDÁM 14	
Jurtától a faházig – Avagy hol laktak a honfoglalók? – KOLOZSI BARBARA	18
Régi szomszédaink: a vikingek – FODOR ISTVÁN	22
Gazdag honfoglalás kori temető Szentes határában – LANGÓ PÉTER – TÜRK ATTILA . . .26	
◆ Kontextus	30
A honfoglalás kori koponyalékelés – BERNERT ZSOLT – BUZÁR ÁGOTA	30
Élet az életlen túl – SOÓS RITA	34
„...zöld sasok...” – Pillanatképek a turulmadár történetéből – LANGÓ PÉTER . .38	
Egy honfoglaló törzs régészeti emlékei a Közép-Tisza-vidéken – MADARAS LÁSZLÓ 42	
◆ Lelő-hely	46
Görög feliratos honfoglalás kori gyűrű a Nyírségből – JAKAB ATTILA	46
Honfoglaló magyarok a Maros torkolatánál – TÜRK ATTILA – LŐRINCZY GÁBOR . .50	
Honfoglalók nyomában Földeákon – VARGA SÁNDOR – BENEDEK ANDRÁS	53
◆ „Fegyvert, s vitézt”	56
A honfoglaló magyarság fegyverzete a pozsonyi csata tükrében – PETKES ZSOLT . 56	
Honfoglaló szablyák készítése és használata – HARAMZA MÁRK	60
Langobard harcosok fegyveres sírjai a Dunántúlon – KERESZTES NOÉMI NINETTA .64	
◆ Kinczsás halottal	68
„Kincsek - titkok - aranyak”. A Móra Ferenc Múzeum új vándorkiállítása – SZILÁGYI KATA – FELFÖLDI SZABOLCS	68
◆ Archeokaland	72
„Élit alakulat” – A Kárpát-medence leggazdagabb honfoglalás kori temetői – PUSZTAI TAMÁS	72
Made in Pannonia – VERES ZSUZSANNA	77
◆ Helló, tudomány!	81
Mivel foglalkozik az archaeobotanika tudománya? – PETŐ ÁKOS – KENÉZ ÁRPÁD – GYULAI FERENC	81
„Betájolt korszakok” – Az archeomágneses keltezés – PÓPITY DÁNIEL – PETHE MIHÁLY	86
◆ Mizújs?	89
Rövid hírek a világból – BÁCSMEGI GÁBOR	89
◆ Blogoló	92
A honfoglalás kori ötvösség remeke Csengele határából – VARGA SÁNDOR – TÜRK ATTILA – STROHMAYER ÁDÁM	92
◆ Indiana Jones és barátai	94
A téridő vándorai – FELFÖLDI SZABOLCS – FEKETE BRIGITTA	94
Különbségkereső – FEKETE BRIGITTA	96
Tarsolykereső – SZILÁGYI KATA	96
Domboríts saját tarsolyt! – SZILÁGYI KATA	97
Miből készül(t) a kása? – Recept – ZAY ORSOLYA	98

A HONFOGLALÁS KORÁNAK NÉHÁNY RÉGÉSZETI PROBLÉMÁJÁRÓL.

RÉVÉSZ LÁSZLÓ

AZ elmúlt évtizedek intenzív kutatásai révén megsokszorozódott a 10. századi magyar fejedelemség, illetve a 11. század elején alapított keresztény magyar királyság területéről előkerült sírok, temetők száma. Ezen újabb leletek számottevő része korszerű, jól dokumentált, s teljességre törekvő feltárások révén került napvilágra. A forrásanyag mennyiségi és minőségi gyarapodása azonban azt is eredményezte, hogy aligha tarthatók tovább azok a kategóriák, amelyek segítségével ezen leleteket korábban elemezték. Utoljára ugyanis közel fél évszázada, Szőke Béla rendszerezte a korszak temetőiről és tárgyi hagyatékáról rendelkezésre álló ismereteket, megalkotva azt az időrendi és társadalmi besorolást, melynek keretei közé a különböző kutatók a mai napig megpróbálják beilleszteni ezen forrásanyagot. E próbálkozásokat azonban egyre több nehézség, illetve ellentmondás terheli, ezért úgy vélem elérkezett az ideje annak, hogy újból áttekintsük – elődeink munkájára építve, de prekoncepcióktól mentesen – a számunkra jelenleg rendelkezésre álló adatokat.

A hencidai hajfonatkorongpár (MNM©2017)

A felmerülő problémákra végleges receptet adni szinte lehetetlenség, de a kutatás előtt felmerülő feladatokat és lehetőségeket számba kell vennünk, s jeleznünk kell a lehetséges megoldási javaslatokat. Erre már csak azért is szükség van, mert a 10. század kutatásában a régészeti leleteknek kiemelten fontos szerepük van. Ebből az időszakból ugyanis belső írott forrásaink nincsenek. Ami az Árpád-kor, illetve a késő középkor magyar kútfőinek az említett korszakra vonatkozó híradásait illeti, azokat a történettudomány alapos forráskritikával kezeli, s e szűrőn csak csekély és töredékes információk jutnak át. Ami pedig az egykorú vagy közel egykorú külföldi (főként nyugat-európai, bizánci, muszlim) forrásokat illeti, azok – ugyancsak alapos forráskritika után – igen fontos információkat közölnek ugyan a 9–10. századi magyar történelemről, a honfoglalás körülményeiről és a magyar hadjáratokról, alig engednek azonban bepillantást arra a területre, ahonnan e hadjáratok indultak, a korabeli Kárpát-medencébe, a magyar gazdaság és társadalom mindennapjaiba.

Nyilvánvaló, hogy a régészeti és a történeti, nyelvészeti, embertani források zömmel a hajtani valóság más-más aspektusait ragadják meg, nem helyettesíthetők egymással, gyakran nehezen hozhatók összhangba, s rendkívül kockázatos egyiket a másik

eredményeinek – vagy gyakrabban inkább csak hipotéziseinek – alátámasztására felhasználni. Márpedig erre az elmúlt évtizedek során számos példa akadt. Főként a régészetet jellemezte az a módszer, hogy saját forrásainak értelmezését az éppen aktuális és széles körben elfogadott történeti hipotézisekkel igyekezett összhangba hozni, gyakorlatilag lemondva azok önálló értékelésének lehetőségéről.

Más esetekben viszont – figyelmen kívül hagyva a régészeti leletanyag értelmezését terhelő problémákat – olyan kérdésekben is véleményt nyilvánított (eseménytörténet, politikátörténet, társadalomszerkezet, etnikai problémák stb.), amelyek megoldásában lehetőségei korlátozottak. Ennek következtében olyan feltevések születtek, amelyek az úgynevezett „vegyes érvelés” klasszikus módszere szerint különböző tudományágak önmagukban is bizonytalan adatait igyekeztek egymással alátámasztani. Érthető tehát azon történészek és régészek fenntartásai, akik e kutatási módszert élesen bírálták. E bírálatok azonban időnként véleményem szerint túlzó szkepticizmusba csaptak át, elvitatván a régészettől a véleménynyilvánítás jogát olyan kérdésekben is, amelyekre annak forrásai különböző mértékben ugyan, de lehetőséget adnak. Az alábbiakban a régészeti kutatások csupán két neuralgikus problémáját szeretném felvillantani.

A „Tokaji lelet” csüngős verete (MNM©2017)

Honfoglaló fejedelmi szablya (az úgynevezett bécsi szablya) másolata

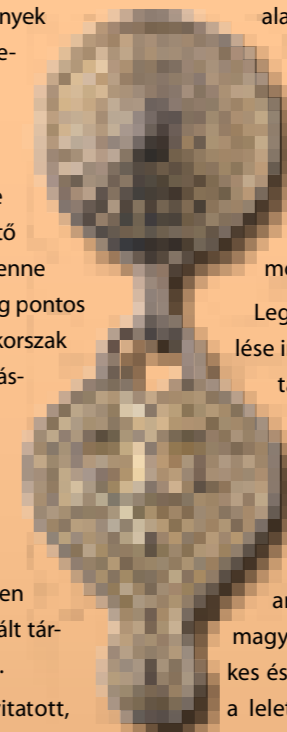
Zsennyei karperecek (MNM©2017)

A 10–11. századi temetők feldolgozása során kétségtelenül az egyik leginkább problematikus kérdés az adott lelőhely elhelyezése. Habár az elmúlt évtizedek során az egyes tárgytípusok feldolgozása tekintetében komoly eredmények születtek, e munkálatok még távol állnak a befejezéstől. Ennek hiányában pedig aligha remélhetünk érdemi előrelépést. A Kárpát-medence történeti-régészeti kutatásának talán egyetlen más olyan korszaka sincs, amelyben ennyire szoros, olykor alig egy-két évtizedre leszűkíthető „keltezési kényszer” (vagy ilyen irányú elvárás) lenne az igény. A temetők használati idejének viszonylag pontos megállapítása azonban nem egyszerű feladat. A korszak tárgytípusainak zöme hosszú ideig, olykor egy-másfél évszázadig használt tárgyakból áll, s ráadásul azok előfordulása régióként gyakran eltérő képet mutat. Még szerencsés esetben is mindössze néhány olyan tárgy áll a rendelkezésünkre, amelyek használatával az előzőeknél valamelyest szűkebb időhatárok között számolhatunk. Éppen ezért jut kitüntetett szerephez a temetőkben talált tárgyak időrendjének alapos és sokoldalú vizsgálata.

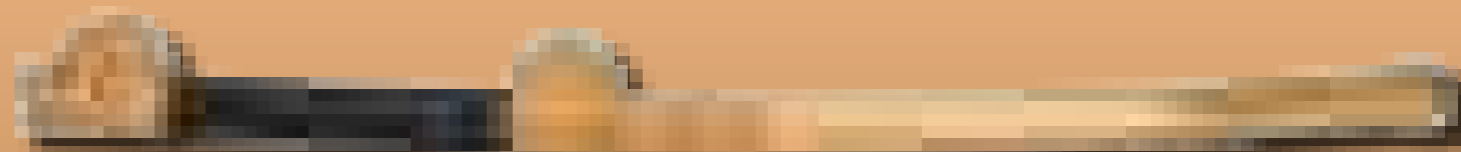
A régészeti kutatás másik ugyancsak vitatott, ugyanakkor gyakran erősen túldimenzionált, s több esetben az aktuálpolitikai szándékot sem nélkülöző kérdése a Kárpát-medence 10–11. századi temetőinek az etnikai megítélése. A magyar kutatást ugyancsak erőteljesen foglalkoztatta az a kérdés, hogy a 10. századi magyar szállásterület valamely részén vagy esetleg attól viszonylag

távol lévő lelőhelyen (Przemysl környéke, Moldva, nyugat-európai leletek) előkerült sírokban valóban a magyar fejedelmek egy-egy alattvalója nyugodott-e. Ha igen, miképp kerülhettek oda, s mikor ásták meg a sírjaikat? Milyen történeti kérdéseket vetnek fel e leletek? Kényes, manapság különösen a viták keresztútjében álló, ez esetben mégis megkerülhetetlen kérdés az elhunyt etnikumának meghatározása. E polémiában főként az angolszász és a német nyelvű kutatás módszertani megközelítései figyelemre méltók.

Legutóbb az ausztriai Gnadendorfban talált sír értékelése irányította e kérdésre a figyelmet. Ugyanis sem e sír tárgyi mellékletei között, sem pedig a megfigyelhető temetési szokások között nincs egyetlen olyan tárgy vagy jelenség sem, amely ne fordulna elő, ne lenne kimutatható a Kárpát-medencén kívüli térségek területén és más népek hagyatékában. Ezt a logikát követve, minden okunk meglenne arra, hogy kételyeket fogalmazzunk meg az elhunyt magyar etnikumhoz tartozását illetően. Rendkívül érdekes és tanulságos viszont, hogy ilyen értelmű fenntartás a leletet feldolgozó vaskos kötet egyetlen szerzőjének a dolgozatában sem fogalmazódott meg, még csupán halvány kétely vagy utalás formájában sem! Éppen ellenkezőleg: a szerkesztők már a kötet címének kiválasztásával (*Das frühungarische* [kiemelés tőlem: R. L.] Reitergrab von Gnadendorf) egyértelműen állást foglaltak e kérdésben.

Jánosszállási kéttagú csüngős veret (MFM©2017)

Paradox módon a tudományos világ – s nem csak az említett kötet szerzői – nyilván éppenséggem azon jegyek (a tárgyi mellékletek és a temetkezési szokások) alapján tartja magyarnak a gnadendorfi ifjút, amelyek alapján az ímént említett kételyek is megfogalmazhatók lennének. Tudatosan vagy tudat alatt bizonyosan determinálja a magyar etnikumhoz történő kapcsolást két további tény. Egyrészt az, hogy a Kárpát-medence 10. századi emlékei között tucatjával, százával vagy éppen ezrével kerülnek elő a hasonló tárgyakat tartalmazó, hasonló rítus szerint elhantolt, magyarnak meghatározott sírok; másrészt pedig az, hogy a lelőhely, Gnadendorf környéke, ha a korabeli magyar településterületnek nem is, de a magyar befolyási övezetnek mindenképpen a része lehetett a sír megadásának időpontjában.

Az ilyesfajta hivatkozásokkal azonban igencsak csínján kell bánnunk. A történeti és a régészeti adatok összekapcsolásával ugyanis a fentebb már említett „vegyes érvelés” hibájába eshetünk. Érthető persze, amikor e kritikai nézet megfogalmazói (teljes joggal) óvnak attól, hogy egy bizonytalan régészeti adatot egy ugyancsak bizonytalan történeti forrással összekapcsoljunk, s ebből vonjunk le következtetést. A probléma nem is ezzel van, hanem azzal, hogy e kritikai módszer követői többnyire megelégedtek annak megindoklásával és megfogalmazásával, hogy az etnikumra vonatkozó megállapítások miért problematikusak, de hogy akkor mi lenne a követendő irány, módszertani szempontból gyakran rejtve marad. Márpedig igenis szabatosan meg kell tudni fogalmazni, hogy hol a határvonal a különböző tudományágak forrásbázisának összevetése és a kettő összemossa, a bizonytalan a bizonytalanra építő „vegyes érvelés” között.

Tehát visszatérve az alapkérdésre: mitől magyar egy sír? Attól, hogy a 10. századi magyar szállásterületen belül vagy annak közelében, a befolyási övezeten belül, felvonulási utak közelében található a lelőhely? Ha a „vegyes érvelést” elvetjük, akkor erre a kérdésre nyilvánvalóan *nem* a válasz, hiszen így egy másik tudományág eredményeire támaszkodva magyaráznánk egy régészeti leletet. Vagy talán azért magyar, mert a (példaként felhozott gnadendorfi) lelőhelytől néhány tucat kilométerre, keletre egy olyan régészeti horizont mutatható ki, melynek minden elemével rokoníthatók e leletek? (Ebben az esetben a keltezés/meghatározás természetesen analógiák alapján történik!) De honnan tudjuk, hogy az utóbbiak magyarok? Hiszen a korabeli írott források a 9. század végén érkezettek mindenféle névvel illetik, csak éppen *magyarnak* nem hívják őket! De még ha annak is hívnák, a 10. századi Kárpát-medence régészeti hagyatékát vagy annak bizonyos elemeit (és melyeket?) szabad-e összekapcsolni e forrásokból ismert népességgel? Egyáltalán: szabad-e leírni azt a kifejezést, hogy *a honfoglaló magyarok régészeti emlékei*? Hiszen itt már eleve történeti forrásból ismert adatot kapcsolunk bizonytalan régészeti adathoz, tehát „vegyesen érvelünk”.

A kora középkori etnikumok vizsgálatának problematikáját legutóbb Bálint Csanád foglalta össze széleskörű kitekintéssel. Megállapítása szerint: kiindulási pontként nem szabad szem elől téveszteni azt, hogy maga a „nemzet” modern fogalom, s a 19. század általános ideáiban gyökerezik a kulturálisan és etnikailag homogén nemzetállam elképzelése. A kora középkorban ezzel szemben ilyen, etnikailag homogén képződmények

Honfoglalás kori gyűrű Tarpáról (NYJAM©2017)

Tarsolylemez Rakamaz-Strázadombról (NYJAM©2017)

nem léteztek, sőt az etnikai hovatartozásnak sem volt lényegi jelentősége. Mind a letelepült, mind a steppei eredetű népek számos alkotóelemből jöttek létre, régészeti hagyatékuk pedig

az esetek többségében nem tükrözi pontosan sem ezen alkotóelemeket, sem e népek történetét. Egy, valamely országot jellemző régészeti horizonton belül nehéz, olykor lehetetlen lokális politikai, kulturális csoportokat elkülöníteni. Különösen igaz ez a különböző steppei eredetű alkotóelemek régészeti hagyatékára a Kárpát-medencét a 6. század végétől a 9. századig uraló avarok és a 9. század legvégén itt megjelenő magyarok esetében. Mindkét nép jellegzetes régészeti kultúrája a Kárpát-medencében alakult ki, mégpedig a bejövételük után bizonyos idő elteltével, első nemzedékük régészeti hagyatékát ezért nem lehet kimutatni. Majd ezt követően az anyagilag kedvező körülmények között kibontakozott etnikai-kulturális sokszínűségük, melyet egy egységesülő, uniformizált jellegű időszak zárt le (az avarok esetében a 7–8. század fordulójától, a magyaroknál a 10. század utolsó harmadától). Le kell számolnunk azzal a nézettel is, mely szerint a temetkezési szokások oly mértékben konzervatívok, hogy főbb elemeik az anyagi kultúra megváltozása után is szívósan tovább élnek, s így lehetővé teszik a régészeti hagyaték etnikai jellegű lehatárolását. Ami a tárgyi hagyatékot illeti: a 10. századi Magyarország régészeti leletanyagában számos ékszer-, lószerszám-, fegyver- és kerámiatípus használata a szomszéd népekkel, az egykorú Közép-Európa emlékeivel összehasonlítva egyértelműen ethnospecifikusnak minősül – de csakis eb-

ben az összehasonlításban, azaz elhatároló, megkülönböztető viszonylatban! Magán a honfoglalás kori leletanyagban azonban olyan általunk megragadható markáns különbségek, csoportosulások nem mutathatók ki, amelyeket a honfoglalókat alkotó különböző etnikumokhoz lehetne kötni, és nem pusztán regionális sajátosságok voltak.

Mindezek ellenére hiba lenne lemondanunk a néha mégoly nehezen értelmezhető régészeti források használatáról e rendkívül forrásszegény korszakban, amelynek kutatásához 10. századi belső írott forrásokkal nem rendelkezünk, külső források pedig csak nagyon hiányos (s olykor egyoldalú) információkat közvetítenek. Szem előtt kell tartanunk azt is, hogy a régészeti leletanyagot a saját kompetenciájának és lehetőségeinek megfelelően kell kezelnünk, mert e határok átlépése óhatatlanul megalapozatlan következtetésekhez vezethet. A régészetnek ugyanakkor (mint egyébként minden tudományágnak) meg kell őriznie szakmai autonómiáját. A társtudományok eredményeit ismernie és használnia kell, de nem igazíthatja vizsgálatait és következtetéseit valamely éppen aktuális történeti hipotézishez, attól várva saját problémája megoldását. Nyilvánvaló, hogy a különböző tudományágak zömmel a hajdani valóság más-más aspektusait ragadják meg, nem helyettesíthetők egymással, gyakran nehezen hozhatók összhangba, s rendkívül kockázatos egyiket a másik eredményeinek – vagy gyakrabban inkább csak hipotéziseinek – alátámasztására felhasználni.